

Бағашаров Қ.С., Жәненұлы Ә.

**Әбу Мансүр әл-Матуриди
танымындағы тәпсір мен
тәуилдің айырмашылығы**

Мақалада имам әл-Матуриди тәпсірші ғалым ретінде қарастырылады. Оның тәпсір мен тәуил сөздеріне берген анықтамалары кең тарқатылады. Тәпсір мен тәуил сөздеріне этимологиялық тұрғыдан талдау жасалады. Тәпсірдің – риуаяттарға негізделіп, аяттардың мақсатын айшықтау екені, ал тәуилдің – райға, ақылға, диаряға және өзге де ілім салаларына негізделіп ижтиһад жасау арқылы аяттардың мағынасын беру екені түсіндіріледі. Имамның «Тауилату әл-Құран» атты тәпсір еңбегі танытылады. Әл-Матуридидің түсінігі бойынша, тәпсір сахабаларға, ал тәуил ғалымдарға тиесілі екені түсіндіріледі. Әбу Мансүр әл-Матуриди қазіргі Өзбекстанның «Матурит» деген елді мекенде дүниеге келген, сунниттік ислам теологиясының негізін қалаған біртуар ғұламалардың бірі хәм бірегейі. Бұған қоса ол, «тәпсір», «фиқһ», «фиқһ методологиясы» салалары бойынша бірқатар елеулі еңбектер жазып қалдырған энциклопедист ғалым. Әбу Мансүр әл-Матуриди саналы ғұмырын ағартушылықпен өткізіп, артына теңдессіз еңбектер қалдырған. Өкінішке орай, оның еңбектерінің дені шапқыншылық, көшіп-қону, табиғи апаттар және басқа да себептердің салдарынан бүгінгі күнге дейін жетпеген. Ғалымның еңбектері негізінен «муғтазилиттер», «хариджиттер», «шиттік» және оның ішінде «рафизиттер» мен «карматилер» сынды діни-пәлсапалық және діни-саяси ағымдардың сенімі мен тұжырымдарын сыңға алып, терістеу мақсатында жазған. Сондай-ақ, «фиқһ» және «фиқһ методологиясы (усулу фиқһ)» саласы бойынша жазған туындылары жатады.

Түйін сөздер: Имам Матуриди, тәпсір, тәуил, тауилатул құран, риуаят.

Bagasharov K.S. Janenuly A.

**The difference of tafsir and tautila
in understanding Abu Mansur
Maturidi**

The article deals with the personality of Imam al-Maturidi as a scientist *mutafassira*. These definitions of certain terms “*tafsir*” and “*taweel*” deep traced. Analyzed from an etymological point of view, the word “*tafsir*” and “*taweel*”. The explanation of the fact that the “*Tafsir*” based on “*riwayat*”, and the aim is to reveal verses values and “*taweel*” based on the “*paradise*”, “*mind*”, “*Diyyar*” and other areas of science that subsequently disclosed the content of the verses by “*izhditihad*”. Familiarize with *Tafsir* “*Tauilatu Labor Al-Quran*” imam. Abu Nasir al-Maturidi was born in the city Matured on the territory of modern Uzbekistan. One of the most prominent of the founders of the Islamic-Sunni theology. He is the author of several works in the field of *Tafsir*, *fiqh*, methodology of *fiqh*. Scientist-encyclopaedist al-Maturidi has dedicated his life to enlightenment, leaving incomparable in its importance works. Unfortunately, his works have not survived in consequence of the raids, preseli, natural disasters and other reasons. In his works the scientist to critically examine and proveral approaches to faith and beliefs of the religious-philosophical and religious-political movements “*mutazilites*”, “*Khawarij*”, “*Shiites*”, including “*rapidito*” and “*carmathians*”. In addition, the arm belong the works in the field “*fiqh*” and “*the methodology of fiqh*” (*fiqh usulu*).

Key words: Imam Maturidi, *tafsir*, *taweel*, *tauilatul Koran*, *riwayat*.

Бағашаров К.С., Жаненулов А.

**Разница тафсира и тауила в
понимании Абу Мансура аль
Матуриди**

В статье рассматривается личность имама аль-Матуриди в качестве ученого мутафассира. Глубоко прослеживаются данные определения от-дельным терминам «тафсир» и «тауиль». Проанализированы с этимологической точки зрения слова «тафсир» и «тауиль». Дается объяснение тому, что «тафсир» основывается на «риуаяты», а «тауиль» основывается на «рай», «ум», «дияр» и другие сферы наук, что в последующем раскрывает содержание аятов посредством «иждтихад». Ознакомливает с тафси-ром труда «Тауилату аль-Куран» имама. Абу Насыр аль-Матуриди родился в городе Матурид на территории современного Узбекистана, один из выдающихся ученых-основателей исламско-суннитской теологии, является автором ряда работ в области тафсира, фикха, методологии фикха. Ученый-энциклопедист аль-Матуриди посвятил свою сознатель-ную жизнь просветительству, оставив несравненные по своей значи-мости труды. К сожалению, его произведения не дошли до наших дней вследствие набегов, переселий, природных катаклизмов и ряда других причин. В своих работах ученый подвергал критическому анализу и опровергал подходы к вере и убеждения религиозно-философских и рели-гиозно-политических течений «муғтазилитов», «хариджитов», «шиитов», в том числе «рафизитов» и «карматов». Кроме того, его руке принадлежат труды в области «фикха» и «методологии фикха» (усулу фикх).

Ключевые слова: Имам Матуриди, тафсир, тауил, тауилатул куран, риуаят.

¹Әл-Фараби Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

*E-mail: kudaiberdi1981@gmail.com

ӘБУ МАНСҰР ӘЛ-МАТУРИДИ ТАНЫМЫНДАҒЫ ТӘПСІР МЕН ТӘУИЛДІҢ АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ

Әбу Мансұр әл-Матуриди қазіргі Өзбекстанның «Матури-рит» деген елді мекенде дүниеге келген, сунниттік ислам теологиясының негізін қалаған біртуар ғұламалардың бірі хәм бірегейі. Бұған қоса ол, «тәпсір», «фикһ», «фикһ методологиясы» салалары бойынша бірқатар елеулі еңбектер жазып қалдырған энциклопедист ғалым. Әбу Мансұр әл-Матуриди саналы ғұмырын ағартушылықпен өткізіп, артына теңдессіз еңбектер қалдырған. Өкінішке орай, оның еңбектерінің дені шапқыншылық, көшіп-қону, табиғи апаттар және басқа да себептердің салдарынан бүгінгі күнге дейін жетпеген. Ғалымның еңбектері негізінен «муғтазилиттер», «харижиттер», «шиттік» және оның ішінде «рафизиттер» мен «карматилер» сынды діни-пәлсапалық және діни-саяси ағымдардың сенімі мен тұжырымдарын сынға алып, терістеу мақсатында жазған. Сондай-ақ, «фикһ» және «фикһ методологиясы (усулу фикһ)» саласы бойынша жазған туындылары жатады.

Ал бізге жеткен еңбектеріне келсек, олар – бір ғана қолжазба нұсқасы сақталған «Китабу таухид» және қырыққа жуық қолжазба нұсқасы бар «Китабу тауилат» немесе «Тауилату аһли сунна» [1, 26 б.]. Дегенмен, аталмыш қос еңбек ғалымның ең негізгі, қомақты әрі тың туындылары болып саналады. Біз тәпсір саласын қарастырып отырғандықтан, имамның тәпсір еңбегін қысқаша танытуды жөн көрудеміз:

«Тауилату әл-Құран/Тауилату әһли сунна» (Тәпсір кітабы). Ұлы ғалым Әбу Муин ән-Насафидың «Табсиратул-адилла» атты еңбегінің кіріспесінде: «Әбу Мансұр әл-Матури-ридидің Құранның тәуиліне қатысты еңбегі – теңдессіз кітап» [2, 359 б.] деп айтқанындай, бұл кітап өзге тәпсір кітаптарынан бірнеше ерекшеліктері:

«Фатиха» сүресінен бастап «Нас» сүресіне дейін жазылған алғашқы дирая тәпсір. Бұған дейінгі тәпсіршілер тәпсір жазуда тек нақылға сүйенсе, имам Матуриди алғаш болып нақыл шеңберінде ақылды қолданған. Сондай-ақ, бұл туындыда аяттарды түсіндіруде қажет болған «ақида», «фикһ», «фикһ методологиясы», «қырағат» т.б. салаларды көруге болады [3, 35 б.]. Бұған қоса, риуаяттардың (нақылдардың) тізбегін шұбыртып айтпаған.

Жоғарыда айтылғандай, бұл тәпсірдің қырыққа жуық қолжазбасы бар [4, 55-56 б.]. Алғаш Бейрут баспасынан Фатима Юсуф әл-Хиями тарапынан өңделіп басылса, артынша Мужди Бассаллум тарапынан өңделіп, 10 том болып жарық көрді (Бейрут 2005 ж.). Бірнеше жыл бұрын Түркияда «Әбу Ханифа және имам Матуриди зерттеу орталығында» Бекир Топалоғлының басшылығымен 17 том болып басылды. Елімізде бұл еңбек «Нұр-Мубарак Египет ислам мәдениеті» университетінің кітапханасында «*Кутубу әт-тафсир (5-9)*» атты сөреде (тіркелген нөмірі: 218554) сақтаулы.

Қандайда бір еңбекті қолға алуда бір мақсат көзделгеніндей имам Матуриди да тәпсір кітабын жазарда алдына бірнеше мақсат қойғанын айта аламыз. Мысалы:

Имам Матуриди өмір сүрген дәуірде Аббаси халифаты үстем күшінен айрылып, түрлі идеологияларды дәріптейтін бірнеше діни-саяси ислами мемлекеттер құрылған кезең болатын.

Сондай-ақ, Мамун халифа (218/833) Муғтазила ағымының ақидасын жанына жақын тұтып, Ислам мемлекетінің ресми сенімі (ақидасы) болуын халыққа мәжбүрлеген кезең еді. Артынша Мутауаккил халифа (247/861) келіп «Әһли сунна уал-жамаға» ақидасы қайта оралғанымен толық орнықпай, күмәндар белең алып, кәламдық талас-тартыстар жиі кездесетін.

Осындай аласапыран заманда Әһли сунна ақидасын қолдап, күмәндарға жауап жазып, дұрыс сенімді орнатуды өздеріне міндет санаған Әбу Мансұр әл-Матуриди мен Әбу Хасан әл-Ашғари еді [5, 10 б.]. Осы негізде имам Матуриди Құран аяттарын сунниттік бағытта тәпсірлеп, әрбір аяттың дұрыс түсінікте түсінілуін көздеп, бастан-аяқ тәпсір жазған болатын. Имам Матуридиға дейін сунниттік бағытты дәріптеп, радикалды ағымдардың көздерін жоюға тырысқан ғалымдар болса да сунниттік ақида шеңберінде жазылған толық Құран тәпсірі болмаған. Яғни, имам Матуридидің тәпсір кітабы алғаш болып «Әһли сунна уал-жамаға» негізінде жазылған толық дирая тәпсірі [6, 8 б.].

Әбу Мансұр әл-Матуриди – ислами дұрыс түсінік қалыптастырған сенім, тәпсір, фикһ және фикһ методологиясы салаларын толық меңгерген ұлы ғалым. Сунни ақиданың күшеюінде Матуридидің «Тауилату әл-Құран» атты тәпсір кітабының рөлі ерекше [7, 98-110 б.]. Сондай-

ақ, ол «тәпсір мен тәуил» сөздерінің айырмашылығын айтып, бұл тақырыптағы қиын мәселенің түйткілін тарқатқан. Себебі, риуаят жолымен жазылмай, бұл жолмен жазылса да ішіне дирая қосылған тәпсірлерге кей тәпсір мамандары қатаң ескертулер жасап, былай деп сынға алған: «Бұл тәсілмен жазылған тәпсірлер (яғни, фикһ, ақида т.б. ілімдерді өзіне қамтыған дирая тәпсірлері) уақыт өте келе ескіріп, бұны оқыған оқырмандардың иманы әлсіреп, Құранға деген нық сенімдері шайқалады», – деген. Алайда бұндай пікірде болған ғалымдарға жауап ретінде әуел баста сахабалардың өзі дирая және ижтиһатқа негізделіп аяттарды тәпсірлегені, бұған қоса сәләф ғалымдары да осы жолды қолдап түрлі тәпсір еңбектерін жазғандарын алға тартқан. Құран Кәрімді өз ойымен тәпсірлеуді тыйған хадистерге дұрыс түсіндірмелер жазылып, хадистегі негізгі тыйым; дәлелсіз, дәйексіз өздерінің нәпсі қалауларына негіздеп аяттарға берілген тәпсірлер екені айтылған.

Бұл мақаламызда имам әл-Матуридиді тәпсірші ғалым ретінде қарастырып, оның тәпсір мен тәуил сөздеріне берген анықтамаларын кеңінен тарқатпақпыз. Тақырыбымызға кіріспей тұрып тәпсір мен тәуил сөздеріне этимологиялық тұрғыдан жеке-жеке тоқталайық.

Тәпсір сөзінің тілдік мағынасы: «التفسير» (Тәпсір) сөзі араб тіліндегі «فَسَّرَ» (фәссара) етістігінің түбірі болып, «ашу, баяндау, айқындау» деген мағынаға келеді [8, 55 б.]. Бұл сөздер көзге көрінетін де, көрінбейтін де заттарды ашу деген мағынаға саяды. Алайда «ашу, баяндау, айқындау» (яғни, тәпсір сөзі) көзге көрінетін заттарға қарағанда, көзге көрінбейтін, мағыналы заттарды (сөздерді) ашуға, баяндауға және айқындау барысында көп қолданыс тапқан [9, 15 б.].

Тілдік мағынасын негізге алып айтар болсақ, «тәпсір» дегеніміз өз алдына жеке ілім ретінде сөздердің жабық, толық түсініксіз мағыналарын ашатын ілім. Ал, муфассир (тәпсірші) Құран аяттарының мағыналарын ашып, аяттарда қамтылған үкімдер, оқиғалар, ғибраттар және өсиеттерді баяндап, аяттың түсу себептерін көрсететін ғалым кісі [10, 14 б.].

Құран Кәрімде де «тәпсір» сөзі жоғарыда айтқан мағынада келген. Алла Тағала «Фурқан» сүресінің 33-аятында:

"وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا"

«Олар саған қиястанып, қандай қисынсыз әңгімемен, орынсыз сұрақ немесе ұсынспен келсе де, Біз оған жауап ретінде саған ақиқатты білдіріп әрі ең тамаша түсінікті де беріп отырдық». Осы аяттағы «тәпсір» сөзін ибн Аббас (р.а.): «Баяндау, егжей-тегжейлі айту, түсіндіру» мағынасында деп айтқан [11, 147 б.].

«Тәпсір» сөзінің терминдік мағынасы: Ғұламалар тәпсір іліміне сан алуан анықтамалар берген. Соларды біріктірсек, бұл ілім саласын толық қамтитын мынадай анықтамалар шығады:

«Құран аяттарының түпкі мағынасын іздеп, зерделейтін ілім» [12, 16 б.].

«Аяттың мағынасын, түпкі мақсатын және түсу себебін ашық дәлелдерге сүйене отырып баяндайтын ілім» [13, 55 б.].

«Тәпсір дегеніміз Пайғамбарымызға (с.а.у) түскен кітаптың (Құран) мағынасын, түпкі мақсатын, хикметтері мен үкімдерін тіл іліміне (сарф (морфология), наху (синтаксис), бәлаға (шешендік сөз)) негізделе отырып түсініп, өзгелерге түсіндіру, сондай-ақ, түсу себебіне ишарат жасап, насх мансұхын ажыратып, т.б. құрал ілімдеріне (Араб тілі, Усул фикһ, Мантық (логика)) сүйене отырып зерттеп, зерделейтін ілім» [11, 13 б.].

«Тәуил» сөзінің тілдік мағынасы: «Тауил» сөзі сөздікте екі мағынаны береді. Бірінші, қайту, оралу. Екіншісі – мағынасы анық емес сөздерді жинап, мағынасын түсіндіру, баяндау [8, 331 б.]. Бұл сөздің Құран Кәрімде де осы екі мағынада келгенін байқауға болады.

- *«هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ»* [14, 7/53-аят.]. Бұл аятта «оралу» мағынасында келген.

- *«فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ «ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ»* [14, 3/7-аят.].

Бұл аятта «тауил» сөзі «тәпсірлеу, баяндау, айшықтау» мағынасында.

«Тәуил» сөзінің терминдік мағынасы: Халаф ғалымдары (алғашқы үш ғасырдан кейін келген ғалымдар) салаф ғалымдарына (алғашқы үш ғасырда келіп-кеткен ғалымдар) қарағанда «тәуил» сөзіне басқаша анықтама берген.

Салаф ғалымдары «тәуил» сөзін «тәпсір, шарх» мағынасында қолданған. Алайда халаф ғалымдар «тәуил» сөзін өз алдына термин ретінде қарастырып: *«Тікелей мағынасынан өзге дәлелдер мен дәйектер қолдана отырып, астарлы екінші мағынасына ізденулер мен зерттеулер жасап, ауыстыру»*, [9, 19 б.] – деп айтқан. Бірақ

аяттарды тікелей мағынасынан астарлы мағынасына айналдыру үшін міндетті түрде дәлелдер болу қажет немесе бұл Құранның ашық аяттарымен ойнау болып табылады [9, 20 б.]. «Жамъу әл-жауамиъ» еңбегінің авторы «тәуил» сөзіне былай деп керемет анықтама берген: «-Тәуил деп – аяттың тікелей мағынасын астарлы мағынасына өткізу. Алайда тікелей мағынасынан астарлы мағынасына өткізу де дәлелсіз болса, бұл тәуил емес аяттарды келекелеу болады» [15, 56 б.].

Тәпсір мен тәуилдің айырмашылығы

Тәпсір мен тәуилдің айырмашылығы жайлы сөз еткен ғалымдар өте көп, ғалымдардың сөздерін жинастырып, былай деп екі топқа бөліп айтуға болады:

Бірінші: Бұл топтағы ғалымдар тәпсір мен тәуилдің арасында ешқандай айырмашылық жоқ екенін айтуда. Яғни, тәпсір дегенде тәуил, тәуил дегенде тәпсір мағынасын түсінеміз деуде. Бұл пікірді қуаттағандарға Әбу Убайда, Мұхаммад ибн Жарир ат-Табари [16, 86 б.] және т.б. ғұламаларды жатқызуға болады [12, 173 б.].

Екінші: Бұл топтағы ғалымдар тәпсір мен тәуилдың арасында ауқымды айырмашылық барын алға тартуда. Бұл пікірді қолдаған ғалымдарға Әбу Мансұр әл-Матуриди, Нисабури, Заркаши және Рағиб Асфһани сияқты тұлғаларды жатқызуға болады. Тіпті Нисабури екі сөздің арасын ажыратпайтындарды былай деп айыптаған: «Қазіргі таңда кей ғалымсымақтар шықты. Егер олардан тәпсір мен тәуилдің айырмашылығын сұрасаң, екеуі бір мағына береді, – деп жауап қатады», – деген [12, 173 б.].

Имам Матуриди «Тауилату әл-Құран» еңбегінің кіріспесінде тәпсір мен тәуил ұғымдарының ара-жігін ажыратып былай түсіндірген: «Тәпсір сахабаларға, ал тәуил ғалымдарға тиесілі. Мұның мәні – сахабалар бәріне куә болғандықтан Құран аяттарының не үшін әрі қандай мәселеге қатысты түскенін нақты білген. Құран аятының тәпсірі тәуилге қарағанда маңызды, өйткені тәпсір – Алланың нені меңзегенін (яғни аяттың нақты мән-мағынасын, ақиқатын) білдіреді. Ол (Алланың атынан) куәлік ету секілді, сондықтан оны тәпсірлеу (аяттың қандай мәселеге қатысты және не себепті түскенін) нақты білетін кісіге ғана рұқсат етіледі. Осыған байланысты, (бір хадисте): «Кімде-кім Құранды өз ойымен, өз бетінше тәпсірлейтін болса, тозақтағы орнына дайындалсын»,

– делінген. Өйткені ол Құран аятын тәпсірлеу арқылы Алланың атынан куәлік еткен (яғни Алланың атынан сөйлеп, үкім айтқан) болады» [6, 349 б.]. Міне, осылайша Матуриди тәпсір ұғымын Алла меңзеген мағынаны нақты білу деп түсіндірсе, тәуил ұғымын Алла меңзеген мағынаның не екеніне қатысты кесімді пікір білдірмей, «бұл аятта Алла меңзеген мағына мынау болуы мүмкін» дегендей, дұрыс болуы ықтимал бірнеше мағынаның бірін таңдау деп түсіндірген.

Міне, сондықтан, имам Матуриди өз еңбегін «Китаб ат-Тәфсир» емес, «Китаб ат-Тәуилат» деп атаған.

Имамның бұл сөзін кең тарқату мақсатында өзінің тәпсір кітабынан бір мысал келтірелік.

Әл-Матуриди «Тәуилату әһли сунна» атты еңбегінде «Кәусәр» сүресінің бірінші аятындағы «Кәусар» сөзінің ұғымын былай айшықтаған:

«Шүбәсіз, Біз саған Кәусарды нәсіп еттік»
” إِنَّا أُعْطَيْنَاكَ الْكَوْسَرَ ”

Ғалымдар «Кәусар» сөзінің не мағынаға келетіні тұрғысында түрлі көзқарастар білдірген. Оларды қысқаша былай айтуға болады:

- «Кәусәр» сөзі үзілмейтін, түгесілмейтін мол жақсылық деген мағынаға саяды. Яғни, Пайғамбарымызға (с.а.у.) Алла Тағала тарапынан берілген пайғамбарлық, ақыретте тозақтан құтқарып жәннатқа жетелейтін иман немесе өзге жаратыластардан пайғамбарын Алла Тағала алдында ерекшелейтін ұлы дәреже – деп бір топ ғалымдар тұжырымдаған. Бұл сөзімізді «Шарх» сүресінің 4-аяты қуаттай түседі: **«Сондай-ақ есіміңді мақтаулы етіп, мәртебенді көтермедік пе?»**

- Екінші бір топ ғалымдар «Кәусарды» жәннаттағы өзен деп тұжырымдаған. Себебі «Кәусардың» не екенін Алла елшісінен сұрағандарға жоғарыдағыдай жауап бергені айтылады. Имам Матуриди осы екі көзқарасты айтқаннан кейін былай деп тұжырымдайды:

«Егер Пайғамбарымыздың «Кәусар» жәннаттағы маған тарту етілген өзен деп айтқан хадисі сахих болса, онда біз Кәусар сөзін басқа мағынада болжай алмаймыз. Алайда, хадис сахих дәрежесіне жетпесе «Кәусар» сөзінің бірінші тұжырымға жақынырақ болатынын айта аламыз. Себебі, Алла елшісіне жалғыз өзен сыйға тартылу аса бір ерекшелік ретінде көрілмейді, өйткені Алла Тағала Пайғамбарымыздың үмбетіне жәннатта одан да зор нәрселерді уәде

етті. Пайғамбарымыздан жеткен бір хадисте: *«Жәннатта жәннат иелерін бұрын-соңды көз көрмеген, құлақ естімеген және ойға да кіріп-шықтаған (нығметтер) күтіп тұр»* – деуде, бұл нығметтердің өзеннен қарағанда ауқымдырақ екенін айта аламыз» – деуде [6, 412 б.].

Бұл жерде имам әл-Матуридидің «Кәусардың» мағынасы мынау деп кесіп айтпай, керісінше болжап, тәуил жасағанын көре аламыз.

Қорытындылай келсек: Тәпсір деп – риуаяттарға негізделіп, аяттардың мақсатын айшықтауды айтсақ, тәуил – райға, ақылға, дияраға және өзге де ілім салаларына негізделіп ижтиһад жасау арқылы аяттардың мағынасын беруді айтады. Расында тәпсір аяттағы Алла Тағаланың мақсат еткен мағынасын баяндау. Бұл дегеніміз, Пайғамбарымыздан (с.а.у.) немесе уахидың түсуіне куәгер болған, Алла елшісінің көз алдында өскен саңлақ сахабалардан нақты дерек келмейінше тәпсір жасауға болмайтынын білдіреді. Ал, тауил болса, Құран аяттарының өзіне қамтыған бірнеше мағынадан бірін өзге құрал ілімдерімен салыстырып, саралап, ижтиһад жасау арқылы таңдап жазу [6,185 б.]. Яғни, тәпсірші ғалым (муфассир) Құранды тәпсірлегісі келсе, Құран Кәрім аяттарын өзге де аяттармен салыстырып, аятқа қатысты сахих хадистерді саралап, сондай-ақ, осы аят төңірегінде сөз сөйлеген сахабалар мен табиғиндерден келіп жеткен риуаяттарды анализ жасайды. Содан кейін, аяттың түсу себебін зерттеп, насх, мансұхын анықтап, басқа да мағына беруі мүмкін деп қырағат ілімдеріне сүйеніп, сарф, наху, бәлаға тұрғысынан да сүзгіден өткізіп, аятты алғаш оқығанда түсінік беретін мағынаны оқырманға оқылуы жеңіл әрі түсінікті етіп тәпсірлеп ұсынады.

Ал, тәуил жасағысы келген ғалым жоғарыда айтылған бірінші деңгейді толық меңгеріп болғаннан кейін тәпсірші ғалым сияқты, аяттардың орналасу тәртібіне аса маңыз береді. Сондай-ақ, тәпсірдегідей емес бұл жерде көбіне ақылына, ижтиһадына (дияра), сонымен қатар Алла берген қабілетіне сүйенеді. Аяттардан алғаш оқығанда түсінген мағына емес, астарындағы мағынаға аса назар аударып, терең ой жүгіртіп, Алла Тағала илһам еткен мағыналарды қағазға түсіреді. Алайда, бұл шығарған астарлы мағыналары тәпсірге қайшы келмеуі шарт. Дұрыс тәуил жасау үшін алдымен тәпсір ілімін меңгеру қажет. Олай болмаған жағдайда жасалған тауилдер ілімсіз, құр ақылға сүйеніп хадисте тыйым салынғандай «аяттармен ойнау» болып табылады [13, 14-15 б.].

Әдебиеттер

- 1 Әкімханов А. Имам Матуридинің еңбектері. // [Электронды адрес: www.islam.kz]
- 2 Имам Абдулла ибн Ахмад ибн Махмуд ән-Насафи. Мадарикун танзил уа хақайку тауил. – Дамаск, 1998. – “Кәләм тайб” – Т. I. – 359 б.
- 3 Ыылдырым С. Имам Матуридинің Тувилату Куран теҥсирі. // “Йени умит” журналы, ном: №10. 2010 ж.
- 4 Әбу Мансур әл-Матуриди. Тауилат аһли сунна. Бейрут: “Кутуб илмия” 2005. – Т. I – 638 б.
- 5 Уаһби А. Түрк билгіні Матуриди. – Анкара, 1978. – 325 бет.
- 6 Жамалуд-дин ибн Мансур. Лисан араб. «фассара» бабы. – Бейрут: “Садир”, 2003. // Сайд Журжани. Таърифат. «та» бабы. – Бейрут: “Кутуб илмия” – 1998.
- 7 Имам Мухаммад Хусейн Заһаби. Тафсир уа муфассирун. – Каир: “Мақтабату уаһба” 2000. – 1270 б.
- 8 Мұхаммед Ибраһим Шариф. Бухус фи тафсир Құран Карим. // [Электронды адрес: www.Kt-b.com]
- 9 Бәдруд-дин Заркаши. Бурхан фи Улум әл-Құран. – Дамаск: “Ихия кутуб арабия” 1957. – Т. I – 1652 б.
- 10 Жалаладдин ас-Суюти. ал-Иткан фи улум ал-Құръан. – Египет: «Мустафа Баби Халаби», 1978. – Т. II – 3216 б.
- 11 Құран Кәрім қазақша түсіндірмелі аударма. – Медине: 1991. – 604 б.
- 12 Имам ибн Әли Субки Тәжид-дин. Жамъу әл-жауамиъ. – Бейрут: “Кутуб илмия” 2003. – 142 б.
- 13 Салах Абдулфаттах Халид. Тафсирул-маудуи. – Урдун: 1997. – 410 б.

References

- 1 Әкімханов А. Imam Maturididin enbekteri. // [E'lektrondy' adres: www.islam.kz]
- 2 Imam Abdulla ibn Ahmad ibn Mahmud an-Nasafi. Madariku tanzil ua haqaiqu tauil. – Damask: 1998. – “Kalam tajb” – T.I. – 359 b.
- 3 Jy'ldy'ry'm S. Imam Maturidinin Tuvilatu Kuran tevsiri. // “Jeni umit” zhurnaly', nom: №10. 2010zh.
- 4 abu Mansur al-Maturidi. Tauilat ahli sunna. Bejrut: “Kutub ilmiya” 2005. – T. I – 638 b.
- 5 Uahbi A. Tyrk bilgini Maturidi. – Ankara: 1978. – 325 bet.
- 6 Zhamalud-din ibn Manzur. Lisan arab. «fassara» baby'. – Bejrut: “Sadir”, 2003. // Sajd Zhurzhan. Ta"rifat. «ta» baby'. – Bejrut: “Kutub ilmiya” – 1998.
- 7 Imam Muxammad Xusejn Zahabi. Tafsir ua mufassirun. – Kair: “Maktabatu uahba” 2000. – 1270 b.
- 8 Muhammed Ibrahim Sharif. Buxus fi tafsir Kuran Karim. // [E'lektrondy' adres: www.Kt-b.com]
- 9 Badrud-din Zarkashi. Burxan fi Ulum al-Kuran. – Damask: “Ixiya kutub arabiya” 1957. – T. I – 1652 b.
- 10 Zhalaladdin as-Suyuti. al-Itkan fi ulum al-Kuran. – Egipet: «Mustafa Babi Xalabi», 1978. – T. II – 3216 b.
- 11 Kuran Karim qazaksha tusindirmeli audarma. – Medine: 1991. – 604 b.
- 12 Imam ibn Ali Subki Tazhid-din. Zham'u al-zhauami'. – Bejrut: “Kutub ilmiya” 2003. – 142 b.
- 13 Salax Abdulfattax Xalid. Tafsirul-maudu'i. – Urdun: 1997. – 410 b.